IL-KATAKOMBI

Kemm ftit huma dawk li marru jżuru l-katakombi tar-Rabat. X'fihom tara? qalli wieħed. Jekk hemm bosta jaħsbu bħal dan, għidt jien, aħjar wieħed jikteb żewġ kelmiet biex igħarraf x'fihom tara l-katakombi. Il-katakombi, mhux tar-Rabat biss, iżda ta' kullimkien, huma, tista' tgħid, bliet tal-mejtin, oqbra fuq oqbra maqtugħin fil-blat fl-ewwel snin taż-żmien nisrani, bejn it-tielet u l-ħames seklu (300—500 A.D.) wara Kristu.

Il-kelma *katakombi* donnha ġiet mill-Grieg, u ssemma *katakombi* iċ-ċimiterju ta' San Bastjan f'Ruma fis-sena 400 w.K. F'Ruma qatt ma kien hemm katakombi qabel ma xtered id-din nisrani, waħda għax ir-Rumani ma kenux jindifnu fid-dwiemes, u oħra għax id-dfin ta' għalanija deher biss bejn l-insara. Għax l-insara bittwemmin il-ġdid ta' Kristu u bil-għaqda ta' l-imħabba li kellhom bejniethom riedu li fil-mewt jibqgħu flimkien bħal ma flimkien kienu jgħixu f'ħajthom. Il-għâda li n-nies tindifen fi dwiemes jew oqbra maqtugħa fil-blat ġiet mill-Palestina mal-Lhud għax dawk mill-qedem kienu jaqtgħu oqbra fil-blat għad-dfin ta' nieshom. Naqraw fil-kotba mqaddsa kif il-Patrjarki ġew midfuna f'oqbra mħaffrin fil-blat u Sidna Ġesù ġiè mqiegħed f'demus misdud b'ħaġra kbira.

Dawn id-dwiemes tal-Palestina u tal-Qangħan xterdu ma' kull fejn marru l-Feniċi u l-Kartaġiniżi, iżda qabel ġew l-insara baqgħu oqbra waħdiena, għal ġisem wieħed, li ma' xulxin ma kenux jinfdu. Kull bniedem, jew kull dar għaliha.

Missirijietna ta' l-ewwel iżmna ħadu, naħseb mill-Feniċi, il-għâda li jidfnu fid-dwiemes għax minn dawn hemm eluf imxerrda f'Malta u f'Għawdex.

Dawn l-oqbra aktarx huma qatgħa fil-blat, qasba tul u nofs qasba wisa' li mħaffra għall-qasba jew iżjed. Fil-ħajt tal-qatgħa kien jiġi mħaffer il-qabar li kien jingħalaq b'ħaġra kbira rqiqa kemm tgħatti l-fomm tad-demus.

Mela niesna, fi żmien li Ruma ħakmet dawn il-gżejjer, kienu jidfnu fid-dwiemes maqtugħa fil-blat u għalhekk mita saru nsara u ġew jafu li f'Ruma u f'artijiet oħra l-insara tgħallmu jidfnu lil dawk ta' dinhom fil-katakombi, minnufih qatgħu huma wkoll katakombi barra mill-belt il-kbira.

Għalhekk l-akbar katakombi ta' Malta huma ma' dwar ir-Rabat 'il hemm minn San Pawl ta' barra għax is-swar tal-belt

kienu jibdew minn hemm. Ir-Rumani ma kenux iridu dfin ġewwa l-bliet. Il-liġi tagħhom kienet: "*hominem mortuum in urbe ne sepelito neve urito*", li tfisser "ġewwa l-belt u la għandhom jindifnu u l-anqas jinħarqu mejtin". Ir-Rabat għandna l-isbaħ katakombi, ta' San Pawl, ta' Sant'Agta, ta' San Ktald, u oħrajn li huma kbar sewwa għad li bla isem. L-*Abbatija tad-Dejr*, fit-triq tal-Fiddien, hi l-isem ta' katakombi ħdejn il-Knisja *Tax-Xerri*. Hemm katakombi sbieħ u kbar barra mill-Mosta qabel taqbdu n-niżla għal San Pawl-il-Baħar, imsejħin *Tal-Bistra*. Barra minn l-Imqabba hemm il-katakombi *tal-Mintna* maqtugħin u minquxin, ħaġa sabiħa. Għandna l-katakombi msemmija *tal-Liebru* l-isfel mill-Gudja mhux bogħod mit-torri tal-Ġawhar.

Hemm katakombi żgħir il-Gżira ta' San Tumas mhux bogħod mit-torri ; fuq wieħed minn l-oqbra maqtugħa kliem imqaddes li juri li kien hemm midfun raġel miqjum u aktarx xi ras kbira tal-Knisja. "*In Nomine Domini Jesu Christi surge et ambula. Domine salvum me fac*". "Fl-Isem Sidna Ġesù qum u imxi. Mulejja ħarisni".

Għax kullħadd ma jmurx jara b'għajnejh dawn l-oqbra fejn l-ewwel insara ta' Malta ġew midfuna mħeġġa bil-fidi l-ġdida u li fil-mewt ma kinux jaraw ħlief id-daħla tal-ħajja ta' dejjem ? Min jaf kemm iġsma ta' qaddisin ġew midfuna f'dawk id-dwiemes minsija. (1)

Natu ħarsa lejn il-katakombi ta' San Pawl ir-Rabat, li ġew imnaddfa fl-1894, għax sa dak iż-żmien kienu mimlija bi trab, ħaġar, żibel u kull ma sata jinxeħet fihom ma' tul xi elf sena. Il-lum indaf u mdawla bil-lampi elettriċi.

Tinżel 18-il tarġa u ssib ruħek f'wesgħa. Fuq ix-xellug jidher li darba kien hemm kappella li tinżel għaliha b'żewġ tarġiet. Fuq il-lemin hemm taraġ li jieħu għat-triq ta' l-oqbra. Żewġ qatgħiet imdawra donnhom mitħna tal-miexi li hemm f'dil-wesgħa kienu mwejjed li l-ewlênin insara kienu jimteddu ma' dwarhom u jieklu b'tifkira tal-mejjet li kienu se'r jidfnu. Xi talb kien isir ma' dwarhom ukoll.

F'dawn il-katakombi hemm tliet xorta ta' oqbra. Hemm oqbra maqtugħin fil-ħajt, kemm kemm joqgħod ġisem, li kienu jingħalqu b'ħaġra, jew bil-madum u nbagħad jinksew bit-tajn. Ir-Rumani dawn kienu jsejħulhom *loculi*.

(1) Aqraw xi jgħid is-Sur Pawl Bellanti fil-ktieb tiegħu "*Studies in Maltese History*".

Fil-kurituri hemm oqbra donnhom kaxxa mħaffra fil-blat u dina kienet titgħatta b'ċangatura jew b'maduma u kienet tiġi bħal mejda. Għalhekk sejħulhom *sepolcri a mensa*, (oqbra bħal imwejjed). Dawn kienu x'iżjed ta' nies sewwa u ta' familji.

Ftit minn l-oqbra maqtugħin li jixbhu xi oqbra Griegi msejħa "*sarcofagi*" u dawn ma jinsabux ħlief Malta.

Kollox juri reqqa ta' xogħol, twemmin ta' hedu ta' dejjem u ta' tama ta' qawmien f'jum il-ħaqq. Kollox mistur, bla tlellix, bla nqix għax in-nisrani ma għandux juri ruħu kburi iżda għandu jintelaq f'idejn il-ħniena t'Alla. It-tlellix għal għajn in-nies: u fil-mewt in-nisrani ma għandux jaħseb ħlief fid-dinja l-oħra fejn iż-żina li tgħodd hija dik ta' l-egħmil it-tajjeb fil-ħajja, iż-żina fir-ruħ. Hekk kienu jaħsbuha l-ewwel insara u dan igħallmuna l-katakombi. Għalhekk min iżurhom bid-dehen jitgħallem x'kienu jagħmlu missirijietna elfejn sena ilu u x'kienu jaħsbu fuq il-ħajja ta' dejjem u kemm kienu bi twemmin qawwi, jithejjew għaliha.

T. Z.

LILL-KITTIEBA TAL-"MALTI"

MIN
MOHHU . LEJN . OMMU . JIĠBOR
BIEX . LILHA . JKABBAR
ISIMHA . JWEĠĠAH
U . MA' . KULLHADD . SBUHITHA . JXANDAR
KBIR . JISSEJJAH
QUDDIEM . ID-DINJA
GħAL . DEJJEM . TA' . DEJJEM
ISMU . MNAQQAX . JIĠI
FIL-KTIEB . TAL-HAJJA
TAL-GLORJA.

P.

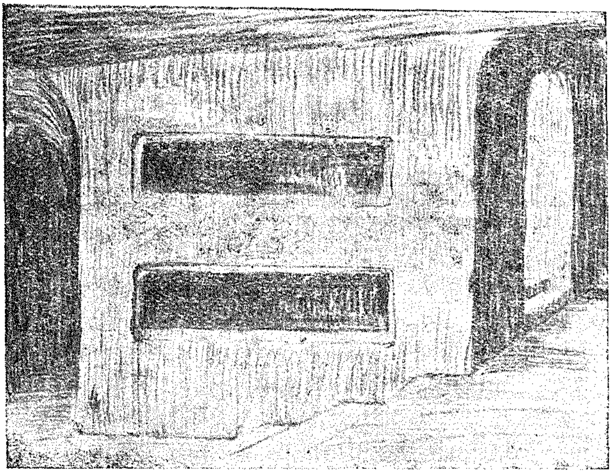

LOCULI

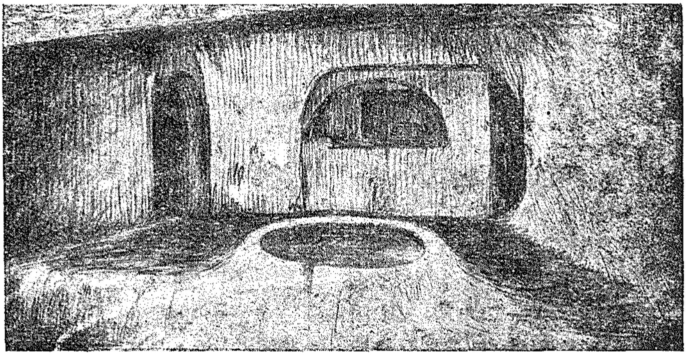

IL-KATAKOMBI
TA' SAN PAWL

MEJDA